

1 Úvod

V oddílové činnosti se kromě rolí staršího bratra, či sestry dostáváme do role vychovatele. Je to pro většinu vedoucích role, která jim není profesionálně vlastní a u instruktorů to platí dvojnásob.

Instruktorovi často chybí pedagogická kvalifikace a zkušenosti. Ty můžeme zčásti nahradit opravdovým zájmem o činnost instruktora a načtením odborné literatury, ale také postupnou praxí.

Jsou však dvě věci, na které nesmíme nikdy zapomenout. Svěřené dítě je vždy důležitější než sebelepší program. Myslím tím jeho fyzické, ale i psychické zdraví. Druhou věcí je, že o každém problému musí vědět starší vedoucí, který má zodpovědnost před rodiči za program, který oddíl připraví.

2 Sebevýchova – osobnost vedoucího

Instruktor svým mládím je přirozeným vzorem k následování a to ať je špatný anebo dobrý. Děti se automaticky spíše vztahují k němu než ke staršímu vedoucímu.

Instruktor tím že vychovává sebe, vychovává i svěřené děti. Musí být na sebe přinejmenším stejně tvrdý, jako ke svým svěřencům.

Protože se děti snaží co nejvíce přiblížit svému vzoru, je třeba si dávat velký pozor na to, jaké máme postoje, děti jsou velmi vnímaví tvorové a tak nestačí jen hrát divadlo, ale opravdu být přesvědčen o správnosti takového postoje a ten pak takto prezentovat.

Napodobování vzoru však není automatické a probíhá jen za určitých podmínek! Vzorem se může stát jen ten, kdo je pro skupinu neformální autoritou. Vzor se musí chovat důvěryhodně a spolehlivě a nesmí své svěřence přehlížet. Musí mít zkrátka stejnou úctu k nim, jakou vyžaduje od nich. Vzorem můžeme být jen tehdy, když naše zaměření života bude podobné jako zaměření skupiny a budeme rozumět hodnotovým žebříčkům svěřených dětí. Jestliže se všichni nechají unést Harry Potterem, pak musím vědět, o čem kniha je. Jakmile si máme o čem povídat a navážeme blízký kontakt, můžeme výchovně ovlivnit pouhým doprovodem na cestě životem. Děti hledají přirozeně mistra života, někoho kdo jim ukáže, že se to dá zvládnout a tak není nejvhodnější, aby instruktor měl například problémy se zvládnutím školy, nebo konfliktů s autoritami.

Důležitým prvkem při budování autority je uvědomění si skutečnosti, že instruktor často má pouze přenesenou autoritu vedoucího, který si ho ke spolupráci vybral. Jakmile před dětmi instruktor shodí autoritu vedoucího, shodí i svou vlastní.

Správný instruktor dodržuje tyto pravidla:

- Pravidla platí pro všechny, tedy i pro něho.
- Je spravedlivý.
- Má pochopení a je laskavý.
- Umí naslouchat.
- Podá pomocnou ruku, když je třeba.
- Je čestný.
- Je nekonfliktní.

- Má opravdový zájem o jednotlivé svěřence (těžko bude respektován někdo, kdo neví kde, kdo bydlí, nebo jestli má sourozence).
- Vlastní je mu pracovitost.
- Je fyzicky zdatný, je vzorem zdravého životního stylu.
- Je fěrový a kamarád.

3 Výchovné a vzdělávací metody

V oddílech a zájmových činnostech je výchova a vzdělávání cílem rozvoj fyzických a psychických dispozic, osobnostní rozvoj. Také nezanedbatelnou cílem je naučit aktivnímu trávení volného času a regenerace. Také různé netradiční dovednosti jsou součástí činnosti a to podle zaměření oddílu.

Pro tyto cíle se jeví jako nejvhodnější použít zážitkovou pedagogiku. Sama se pak dělí na několik svébytných metod, které se dobře doplňují a je vhodné je střídat. Samozřejmě se při předávání vědomostí nevyhneme i konvenčním metodám, ale je třeba vybrat vhodné jako je skupinová práce, řešení problému, hry a modelové situace.

3.1 **Výchova zážitkem**

Pro naše podmínky se daleko nejlepším konceptem zážitkové pedagogiky se jeví takzvaná „Česká cesta“. Jde o koncept svébytný a díky izolaci v době vzniku odlišný od pojetí této pedagogiky v cizině. Důraz je dáván na prožitek, zážitek, zkušenost. Nejdříve dochází k určité situaci, nejčastěji hře, pak si aktivitu připomeneme a z prožitku se stává zážitek. Zkušenost, tedy něco co si odneseme, jako výchovně vzdělávací výsledek, vzniká jen na základě rozboru. Je třeba vhodnou formou provést zpětnou vazbu. Z toho také plyne, že ne každá aktivita, kterou děláme, vhodná pro celý tento cyklus a u většiny z nich stačí, že se prostě pobavíme.

3.2 **Dobrodružná výchova**

Jde o metodu více blízkou americkému pojetí zážitkové pedagogiky a s výše uvedenou metodou se vhodně doplňuje. Je daleko více zaměřená na interpersonální a intrapersonální vztahy. Metoda využívá výzvy, překonání překážky nebo sportovní aktivity ve skupině s určitou mírou nebezpečí a tedy i dobrodružství. Vhodné je sjíždění divoké vody, lezení po skalách, VHT. Vztahy, které vzniknou ve vypjatých situacích, vydrží léta. Zároveň se děti učí trpělivosti, překonání sama sebe, zvládnutí překážek. Tyto činnosti však potřebují odborné vedení.

3.3 **Přírodní výchova**

Tato metoda je natolik široká, že je dále rozdělena na několik samostatných odvětví.

Má velmi široký vzdělávací a výchovný cíl. Kromě rozvoje osobnosti, vztahů, ale i třeba zážitků je také zaměřena na ekologickou výchovu, anebo zvládnutí umění odpočinku a regenerace.

Přednostmi přírodní výchovy je podle Břicháčka:

- Proti automatizovaným činnostem se rozvíjí **tvůrčí** postupy
- Proti odcizeným (pasivním) vztahům se lépe vytváří **přátelské vazby**
- Proti pasivnímu (konzumnímu) přístupu k životu stojí **aktivní činnosti**, které posilují zdraví a zvyšují odolnost organismu
- Proti pasivnímu shromažďování poznatků záměrné a nenásilně (situační) **pozitivní ovlivňování** osobnosti jedince
- Proti boji s přírodou se vytváří důvěrný (ekologicky podložený) vztah k životnímu prostředí = **vztah k přírodě**

3.3.1 Výchova v přírodě

Aktivity v přírodním prostředí zaměřené na přípravu pro život v přírodě. Má velký potenciál pro rozvoj osobnosti a to jak v rovině vztahů, tak postojů.

3.3.2 Výchova přírodou

Jen čistým působením přírody, bez většího vnášení aktivit má prokázané výchovné účinky. Stačí prostě jen putovat krajinou a nechat ji na sebe působit.

3.3.3 Výchova pro přírodu

Velmi důležitá část přírodní výchovy, kdy objasňováním vztahů v přírodě, učením bylin, environmentálním vzděláváním, budujeme vztah k přírodě a životnímu prostředí. Pokud se dobře zvládne, je přirozeným prostředníkem pochopení, že nejsme každý izolovaným ostrovem a vše co uděláme, má vždy vliv na ostatní kolem nás, nebo na opačné straně zeměkoule.

4 Vývojová specifika jednotlivých skupin dětí

V Rukověti instruktora od Radka Pelánka, publikace volně stažitelná ve formě pdf na internetu, jsou vývojová specifika jednotlivých skupin specifikována takto:

„Uveďme některé základní charakteristiky věkových skupin. Používáme rozdělení dle školy, kterou navštěvují:

Základní škola

- Hledají: zábavu.
- Mají rádi: akci, boj, noc, dobrodružství, body.
- Oblíbené náměty: pohádky, dobrodružné příběhy, indiáni, fantazie, dálky.
- Soutěžení: soutěží rádi, spolupráce jim moc nejde.
- Samostatnost: velmi nesamostatní, neradi vyvíjí vlastní iniciativu, je potřeba co nejpřesněji zadat, co se má dělat.
- Autority: většinou docela poslouchají.
- Metafory: nechápou.

Střední škola

- Hledají: srovnání.
- Mají rádi: akci, rušno, sport, hry, recesi, pocitové a tajemné věci. Neradi filosofují a diskutují.
- Oblíbené náměty: fantasy světy, historie (spíše „akční část), tajemno.
- Soutěžení: stále raději soutěží, i když už si uvědomují potřebu spolupráce.
- Samostatnost: jsou schopni i samostatné činnosti a vlastní iniciativy, ale většinou se k tomu příliš nemají a je nutno je popohánět.
- Autority: k autoritám jsou vyzývaví, neradi se podřizují.
- Metafory: nechce se jim nad nimi přemýšlet.

Vysoká škola

- Hledají: odpovědi, vlastní identitu, partnera.
- Mají rádi: rozmanitost (většinou studují jednu úzce zaměřenou věc a rádi si vyzkouší různé jiné), klasické sporty a hry již znají, je potřeba netradičních přístupů.

- Oblíbené náměty: historie (spíše „filosofická část), současnost, civilizace.
- Soutěžení: nejsou již příliš soutěživí, jsou rádi v kolektivu a rádi spolupracují.
- Samostatnost: jsou dost samostatní a mají rádi volnost. Vlastní iniciativy schopni, jenom občas potřebují nakopnout.
- Autority: authority docela poslouchají, ale nemají rádi, pokud si s nimi někdo nedá práci, nebo pokud mají pocit, že je někdo z pozice autority zneužívá.
- Metafory: chápou a mají rádi.

Pohlaví

Holky Jsou tvořivější, přemýšlivější, vyspělejší. Jsou méně soutěživé, nebo se tak alespoň snaží tvářit. Na latrínu chodí po třech.

Kluci Soutěživější, rádi se vzájemně srovnávají. Mají rádi bojovky, pohyb, překonávání překážek. Když tvoření, tak nejraději konstrukce.“

V celku by se s těmito charakteristikami dalo souhlasit, ale ještě charakteristiky dětí do 15 let.

4.1 Mladší školní věk (6-8 let)

Děti jsou hravé, schopnost soustředění je na jednu věc přibližně 10 minut. Stále mají rádi pohádky. Dívky se s chlapci ještě bez ostychu mísí. Období kdy dochází k přechodu z dítěte ve školáka. Nové výzvy a nároky přinášejí vyšší rozkolísanost a zranitelnost. Zlepšuje se hrubá i jemná motorika. Ještě dobíhá velký rozvoj řeči. Vhodné jsou aktivity na rozvoj motoriky, slovní zásoby a celkový rozvoj mluveného slova.

4.2 Střední školní věk (9-12 let)

Již mnohem stabilnější, předvídatelnější. Fantazie je ještě denní náplní, ale už to nejsou pohádkové příběhy, ale „hrdinské eposy“. Vliv rodiny pomalu mizí a výrazně se uplatňuje vliv party, do které patří. Velká šance ovlivnit a to jak pozitivně, tak negativně. Pravidla skupiny jsou důležitější, proto je děti dodržují, i když jsou v rozporu s rodinnými zásadami. Je to období typické s plným uvědoměním si mužské a ženské identity a utváření vztahu k sobě samému. Dívky a chlapci začínají vytvářet v koedukovaných oddílech partičky. I když mají snahu se prosadit mezi staršími, jako rovný s rovným jsou to stále děti a nelze u nich předpokládat zralé chování. Rozvoj motoriky pokračuje zvýšeným tempem. Velký zájem o sportovní a pohybové aktivity vyžadující obratnost, vytrvalost a sílu. Vhodné jsou aktivity na rozvoj paměti a logické myšlení

4.3 Pubescence, nebo též starší školní věk (12-15 let)

Toto období je velmi ovlivněno pohlavním zráním a hormonálními pochody v těle. Také změny na těle mohou vést děti až k pocitům úzkosti. Odlišnost tohoto období je patrné i v řeči dospívajících. Mají vlastní slovník typický pro danou věkovou skupinu. Touha vypadat starší se postupně tlačí kupředu a zprvu se projevuje zejména snahou napodobit dospělé v tom, co je nejjednodušší, proto často vidíme nástup hrubého chování, drzosti a sprostých slov.

Je třeba mít pro tyto projevy pochopení, ale na druhou stranu je třeba nekompromisně držet stávající pravidla a děti usměrňovat.

Zajímavé je, že zatím co fyzická zdatnost je u těchto dětí s každou generací horší a horší, tak co se týče IQ tak je zhruba každých 30 let v průměru o 10 bodů vyšší. To však podle naší zkušenosti neznamená, že jsou chytrější než předešlá generace, často totiž neumí tento potenciál využívat. Proto jsou vhodné aktivity na rozvoj myšlení, logiky a vědomostí. Děti a zejména chlapci zažívají díky hormonálním změnám rozvoj fyzických sil a jsou ochotni toho

využít. Při hrách jsou téměř k neutahání. Mají však díky rostoucím končetinám problémy s koordinací.

Častá „smutnění“, nejsou ničím podloženy, zkrátka přijdou a zase zmizí.

5 Aplikace metod dle charakteristiky skupiny

V předešlých kapitolách jsme si řekli vývojových specifických jednotlivých účastníků. Uvádíme zde několik modelových skupin a obecných rysů vhodného programu.

5.1 Mladší školní věk

Pro tuto skupinu určitě plně vystačíme s Přírodní výchovou. Pro počáteční fázi se co nejvíce budeme snažit o výchovu přírodou a později zapojíme teprve další složky přírodní výchovy. Na začátek připravíme vhodné icebreaky a rozehříváčky. Postupně budeme přidávat hry soutěžního charakteru, zejména u chlapců, které budou procvičovat jemnou a hrubou motoriku a koordinaci. U her nezapomeneme na pohádkové motivy a na jasné výsledky. Výhra a prohra, nic mezi. Jednoduchá srozumitelná pravidla, ta necháme zopakovat někomu ze skupiny. Výsledky uvedeme okamžitě. Za dvacet minut „neví, že něco hráli“.

5.2 Střední školní věk

Období předvídatelné, až nudné. Děti v tomto věku zpravidla poslouchají, umí už udržet delší dobu pozornost. Umí však již jasně ukázat, že je něco nuda. Aktivita by měla být různorodé, většinou ne delší než 30 minut. Je třeba střídát pohyb s odpočinkem a podobně. Díky přirozenému oddělení chlapců a dívek je vhodné v koedukovaných oddílech připravovat i aktivity kde se záměrně skupiny musí promíchat a také takové, kde se budou střídát ti, kteří přinesou družině body. Dát hru na fyzickou pro kluky a také na slovní zásobu pro holky, ale to neplatí 100%. Je třeba dobře pozorovat kdo je na co dobrý a hru uší přímo na míru. Vhodné hry na koordinaci, myšlení atd. Dá se postupně hrát téměř vše. Samozřejmě v postupu od jednoduššího ke složitějšímu.

5.3 Pubescence

Složité skupina. Dle mých zkušeností si u této skupiny již musíme sáhnout na všechny tři metody a přidat i dobrodružnou výchovu. Rozhodně potřebuje kromě velmi univerzální přírodní výchovy dostat i dávku výchovy zážitkem a to nejlépe v náročných hrách, které nemusí končit vítězstvím. Snesou i prohru a je jí třeba jen pečlivě probrat a dát zpětnou vazbu. Jako koření pak působí dobrodružná výchova, zejména výzvy. Je jedno jestli tou výzvou bude velká cestovatelská expedice do Rumunska anebo jestli půjdeme na Čertovu stěnu lézt. Jsou plní síly a potřebují ji uplatnit. Potřebují trénovat koordinaci, aby si poradili s nově prodlouženými končetinami. Budou bojovat o pozice, ale díky výzvě to bude v rámci aktivity na základě schopností. Musí dostat pod kůži disciplínu a pokoru a ta se nejlépe vstěpuje bez odporu tam, kde chápou svá omezení jako ochranu před úrazem. Problematická skupina, ale práce s ní je asi ta nejzajímavější.

6 Doporučená literatura

Hanuš R., Chytilová L., *Zážitkově pedagogické učení*, Grada Publishing, a. s., 2009

Hora P. a kolektiv, *Prázdniny se šlehačkou*, Mladá Fronta, 1984

Pelánek R., *Příručka instruktora zážitkových akcí*, Portál, 2008